

*Rolf
Falter*

HET VERDEEELDE LAND

*België
1830–2025*

Lannoo

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Coverontwerp Gert Dooreman

Vormgeving binnenwerk Armée de Verre Bookdesign

Redactie Michael Domen, write4all

© Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2025 en Rolf Falter

D/2025/45/331 – NUR 688

ISBN 978 94 014 2454 7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toelating van de uitgever.

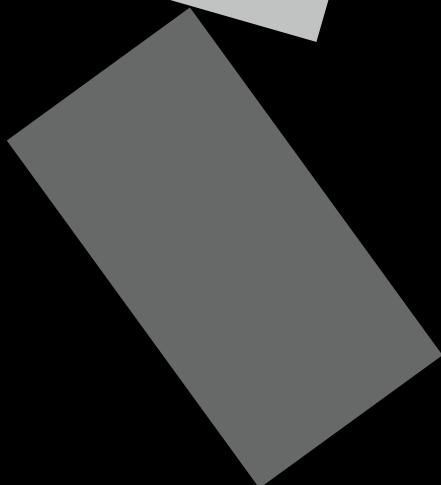
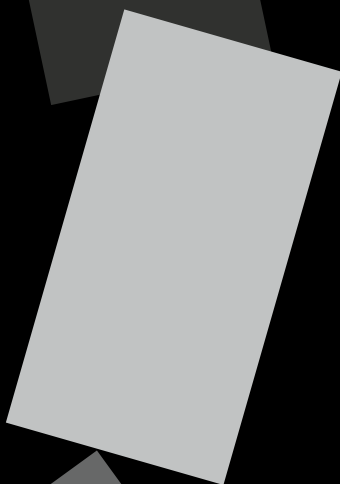
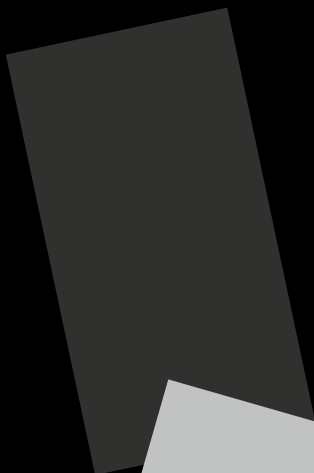
‘Het is voor een Staetsbestuer lastig twee onderscheidene volken onder eenen scepter met dezelfde wetten, dezelfde voordeelen te verschaffen. Elke mael dat er iets in het belang van een der verschillende deelen gedaen wordt, baert dit opspraak in het andere gedeelte.’

HENDRIK CONSCIENCE,
staatsambtenaar en auteur, Antwerpen, 1838

‘La question relative à l’emploi des langues ne contient aucun genre de division, dès l’instant où la loi laisse à chacun la liberté de s’exprimer dans sa langue et oblige les fonctionnaires à employer la langue connue des administrés et justiciables.’

(Het vraagstuk over het taalgebruik kan geen enkele vorm van verdeeldheid creëren, zodra de wet aan iedereen de vrijheid van taalkeuze laat en zij de ambtenaren en magistraten verplicht de taal te gebruiken van diegenen die zij besturen of waarover zij recht spreken.)

JULES D’ANETHAN,
gewezen Belgisch regeringsleider, Brussel, 1873

‘Le problème est si épineux, parce que, comme la question religieuse, il touche au sentiment et déclanche la passion: dans l’attachement à l’idiome maternel, il entre des raisons intimes, qui ne se laissent pas toutes réduire à la pure raison; elles ont leurs racines dans la profondeur de l’inconscient; elles n’en sont pas moins légitimes, et elles n’en sont que plus vivaces.’

(Het probleem is zo stekelig omdat het, zoals het godsdienstvraagstuk, aan de sentimenten appelleert en de passies ontketent. Als het over de gehechtheid van de moedertaal gaat, komen we op het terrein van de diepste gevoelens, die zich niet alle laten kanaliseren in zuivere ratio. Ze hebben hun wortels immers in de dieptes van het onderbewuste. Ze zijn daarom niet minder legitiem. En ze zijn daardoor zeker uitermate levendig.)

AUGUST VERMEYLEN,
auteur en hoogleraar, Brussel, 1918

‘Nous aussi nous devons être chez nous en Belgique. Vous avez la majorité dans le pays, vous avez la majorité aux Chambres, vous avez la majorité dans le ministère et vous vous plaignez encore.’

(Wij ook moeten ons thuis voelen in België. Jullie hebben de meerderheid in het land, de meerderheid in de Kamer, de meerderheid in de regering. En jullie klagen nog.)

JULES DESTRÉE,
lid van de Kamer en advocaat, Charleroi, 1919

VOORAF

PRELUDE

- 21 **1** Hulde. *Een schrijver op het schild gebesen.*
Zondag 25 september 1881

DEEL 1 GENESE (1830–1893)

- 31 **2** België. *Een nieuwe staat (1830)*
- 39 **3** Taal. *Jan Frans Willems en het ontstaan van een
Nederlandse eenheidstaal (1815–1865)*
- 47 **4** ‘Vrijheid’? *Taalkeuzes voor een nieuw land (1830–1831)*
- 53 **5** Verfransing. *De opgang van de Franse taal
in Vlaanderen (19de eeuw)*
- 61 **6** Ontwaken. *De aanklacht van Hendrik Conscience
en de nieuwe term ‘Vlaanderen’ (1838)*
- 69 **7** Honger. *De ellende van Vlaanderen en een eerste,
fel Kamerdebat (1846–1849)*
- 76 **8** Grieven. *Een radicale eis: Vlaanderen moet
tweetalig worden (1857–1870)*
- 82 **9** Polarisering. *Flaminganten tussen katholieken
en liberalen (1842–1886)*
- 88 **10** Radicalen. *De mislukking van de Vlaamsgezinde
radicale liberalen (1860–1900)*
- 95 **11** ‘Voor Kristus’. *De onwaarschijnlijke impact
van Guido Gezelle (1830–1899)*
- 103 **12** Justitie. *Magistraten provoceren een eerste Vlaamse betoging
in Brussel (1860–1873)*
- 109 **13** Taalwetten. *De niche van een francofiële
Antwerpse burgerman (1872–1910)*

DEEL 2 DEMOCRATIE (1894–1914)

- 121 **14** Nieuwe kiezers. *Het algemeen stemrecht brengt klassen- én taalstrijd in de Kamer (1890–1896)*
- 130 **15** Gelijkheid. *‘Vlaams’ in de Kamer, en een fel debat over gelijkheid in taalrechten (1892–1898)*
- 138 **16** ‘Wallonnie’. *Het ontstaan van ‘Wallonië’ en het prille begin van de Waalse beweging (1844–1905)*
- 145 **17** Ambitie. *De belle époque brengt nieuwe ideeën aan voor Vlaamse emancipatie (1890–1900)*
- 150 **18** Emancipatie. *De kardinaal tegen een taalwet voor het katholiek onderwijs (1900–1910)*
- 156 **19** ‘Vernederlandsing’. *De eis tot ‘omvorming’ van de universiteit van Gent (1907–1914)*
- 164 **20** Frustratie. *De moeizame taalwetgeving in de jaren voor de oorlog (1907–1914)*
- 171 **21** Brief. *Een verkiezingsnederlaag leidt tot een explosie van Waals-nationalisme (1912)*
- 179 **22** Avondgloed. *De belle époque, het ultieme hoogtepunt van Franse cultuur in Vlaanderen (1895–1914)*

DEEL 3 **TAALSTRIJD** (1914–1935)

- 189 **23** **Vaderland.** *De Duitse inval en de kortstondige uitbarsting van Belgisch patriottisme (1914)*
- 194 **24** **Activisten.** *De Duitsers lijmen de eerste radicale flaminganten (1914–1915)*
- 199 **25** **‘Flamenpolitik’.** *Een Duits beleid om België te verzwakken via de Vlamingen (1914–1918)*
- 207 **26** **Frontbeweging.** *Vlaams protest aan het front en het onvermogen van koning en kabinet (1914–1918)*
- 213 **27** **Albert.** *De machtsgreep van de koning (1918)*
- 221 **28** **Minimum.** *De Vlaamse beweging in de lappenmand (1918–1919)*
- 228 **29** **Zelfbeschikking.** *Communautaire touwtrekkerij rond het buitenlands beleid (1919–1940)*
- 235 **30** **Eentaligheid.** *De eerste erkenning van het Nederlands als verplichte taal in Vlaanderen (1921)*
- 241 **31** **Strategie.** *De flaminganten worden erkend als ‘minder erg dan de socialisten’ (1921–1929)*
- 249 **32** **Gent.** *Dan toch de vernederlandsing van de rijksuniversiteit (1918–1930)*
- 260 **33** **Doorbraak.** *De taalstrijd getrancheerd (1928–1938)*

DEEL 4 **CONFRONTATIE** (1935–1961)

- 269 **34** ‘Vulgaire mensen’. *De onstuitbare opgang van
het Vlaamse fascisme (1919–1939)*
- 280 **35** Teloorgang. *De wanhoop van Wallonië en
het prille idee van federalisme (1930–1940)*
- 287 **36** Fascisme. *De intense collaboratie van
de Vlaamse beweging met de nazi's (1940–1945)*
- 296 **37** Vingerknip. *Het grote gelijk van
de Waalse nationalisten (1940–1944)*
- 302 **38** Hartenkreet. *Een mislukte machtsgreep en een
legendarisch Waals congres (1944–1945)*
- 310 **39** Repressie. *Vlamingen mee in het vizier, en de executie
van Gust Borms (1944–1947)*
- 319 **40** Confrontatie. *De koningskwestie leidt net niet
naar de burgeroorlog (1945–1958)*
- 328 **41** Staking. *André Renard en de mislukte krachtproef
voor Waalse autonomie (1950–1962)*

DEEL 5 KANALISERING (1962–1994)

- 341 42 Taalgrens. *De complexe definitieve afbakening van de taalgebieden (1961–1963)*
- 349 43 Voeren. *De oncontroleerbare symboliek van een lieflijk klein dorpje (1962–2000)*
- 357 44 Brussel. *Taalgrens, faciliteiten en in principe tweetaligheid voor de groeiende hoofdstad (1961–1963)*
- 362 45 Leuven. *De tumultueuze splitsing van een ruim vijf eeuwen oude universiteit (1960–1970)*
- 373 46 Koorts. *De felle doorbraak van communautaire partijen en hun recuperatie (1960–2000)*
- 382 47 Scheuring. *De communautaire splitsing van de drie traditionele partijen (1968–1978)*
- 387 48 Grondwet. *De meesterproef van Gaston Eyskens (1968–1970)*
- 397 49 ‘Ostbelgien’. *De evolutie van de Duitstalige minderheid in België (1830–nu)*
- 407 50 Federalisme. *Strategische onenigheden over de verdere staatshervorming (1971–1977)*
- 415 51 Egmont. *De dramatische mislukking van een nieuwe staatshervorming (1977–1978)*
- 422 52 ‘Staathervormingsmoe’. *Doorbraak tijdens een politieke en economische crash (1978–1981)*
- 433 53 Verkoudheid. *Communautaire oprispingen onder een economisch ‘herstelbeleid’ (1981–1987)*
- 443 54 Wervelwind. *Het nieuwe kluwen van de vorming van deelstaatregeringen (1988)*
- 449 55 Bezorgdheid. *De onrust van koning Boudewijn (1988–1989)*
- 456 56 ‘Derde fase’. *Een zoveelste communautaire crisis verwekt een ‘Zwarte Zondag’ (1989–1992)*
- 463 57 Ecotaks. *Echte deelstaatarlementen en een nieuwe grondwet (1992–1994)*

DEEL 6 VERVREEMDING (1994–2025)

- 473 **58** *Transfers. Nieuwe communautaire frustraties en het grote financiële pijnpunt (1992–2024)*
- 479 **59** *Retouche. De stervende Volksunie dwingt Guy Verhofstadt tot een staatshervorming (1999–2001)*
- 489 **60** *BHV. Het Grondwettelijk Hof heropent een gedempte diepe put (2002–2003)*
- 493 **61** *Kartel. Christendemocraten en Vlaams-nationalisten onder één Vlaamse Leeuw (2001–2004)*
- 499 **62** *‘Demandeurs de rien’. De ambities en manoeuvres van Elio Di Rupo (2003–2005)*
- 507 **63** *Breuk. Chaos in de regeringsvorming (2007)*
- 513 **64** *Stekker. Een steeds diepere politieke crisis, en de aardshok van 2010 (2007–2010)*
- 520 **65** *Patience. Twintig maanden zonder regering, en dan toch een doorbraak (2010–2011)*
- 530 **66** *Zwaartepunt. Oud stramien, nieuwe grote staatshervorming (2011–2014)*
- 540 **67** *Pacificatie. Successen en mislukkingen van zes staatshervormingen (1970–2014)*
- 554 **68** *Uit balans. Abracadabra voor het eerste kabinet zonder socialisten in een kwarteeuw (2014–2019)*
- 564 **69** *Zwitsers. Vlaams-nationalisten en Franstalige socialisten, opnieuw 500 dagen (2019–2020)*
- 577 **70** *‘Droog water’. Dan toch een Vlaams-nationalist in de Wetstraat Zestien (2020–2025)*

NASCHRIFT HET MENSELIJK ONVERMOGEN

- 591
- 619 Voor wie meer wil
- 627 Eindnoten
- 691 Personenregister

VOORAF

Een rollercoaster. Het verhaal dat volgt kun je niet anders dan vergelijken met een rollercoaster. U weet wel, zo'n treintje op de kermis of in een pretpark. Dat eerst bedaard een helling opklimt, zich dan vanop de top schijnbaar *out of control* naar beneden stort, om dan op de volgende helling weer heel even tot rust te komen. Mensen aan boord worden in een paar seconden van angstschreeuwen naar kortstondige opluchting geslingerd, en weer terug. Bochten, pikdonkere tunnels en heuse loopings maken de ervaring nog intenser.

Het verhaal van Vlamingen en Franstaligen in België sinds 1830 is net zoiets. Het is een verhaal van veel irrationele emoties, van mensen die angst hebben en die die proberen te overwinnen. Het gaat over altijd weer denken dat het voorbij is, en dan merken dat het telkens ook weer opnieuw begint. Regelrecht en steeds sneller de dieperik in.

Ik ben pas laat geïntrigeerd geraakt door het communautaire gegeven in dit land, de dertig al voorbij. Ik ben een kind van een vader uit Duitstalig België en een moeder uit het Leuvense. Die hebben elkaar leren kennen in de afdeling van de bedienden in een Duitse fabriek in Herent, waar Frans de voertaal was. Dat werd ook de taal van hun liefde, want geen van beiden beheerste de moedertaal van de andere.

Toen mijn zus, mijn broer en ik naar de lagere school moesten, stonden mijn ouders voor een verscheurende taalkeuze, vroege jaren zestig. Thuis spraken we Frans. Op het bedrijf raadde iedereen, de collega's, de directie, verdergaan in Frans aan. Dat opende immers betere toekomstperspectieven. Zij hebben toch Nederlands gekozen, de taal van het dorp. Want hoe zouden hun kinderen anders vriendjes maken, laat staan converseren met de familie van moeders kant, die we het meest zagen?

Vandaar dat ik pas rond 1990 echt geïntrigeerd ben geraakt door dat communautaire probleem in de Belgische samenleving. Ik heb er geen stamboom

in, of minstens een atypische. Ik wilde toen wel begrijpen wat er aan de hand was, dus heb ik me op de alfa en omega van dat communautaire dossier gestort. In 1994, toen als journalist bij *De Standaard*, bracht ik zelfs al een boekje uit over de finesses van de vierde staatshervorming (*Tweedracht maakt macht*, in 1994 bij Lannoo). Dat heeft niet eens slecht verkocht.

Ik was natuurlijk, als student en assistent in de moderne geschiedenis aan de KU Leuven, al geconfronteerd geweest met het verleden van de Vlaamse beweging, had daar ook een of twee artikels over gepubliceerd. Ik kende vooral het bloedig Europese verleden, met zijn botsingen van naties en nationaliteiten. Ik had inmiddels, ook als journalist, daar wat plekken van bereisd, in Silezië, Praag, Zwitserland of Catalonië.

Sedertdien heb ik, in alle onbescheidenheid, toch wel wat expertise opgebouwd in het Belgische communautaire dossier. Eerder toevallig speelde ik er in 2002 zelfs heel even een klein rolletje in, als kabinetsmedewerker van Guy Verhofstadt. Dat was toen zijn regering een oplossing voor BHV door het parlement goedgekeurd kreeg. Die ging echter teloor in een van de meest vreemde arresten ooit van het Grondwettelijk Hof. Af en toe zal ik dus zelf opduiken in het laatste derde van dit boek, al is dat dan bijna altijd in de eindnoten.

Van net na mijn periode op het kabinet van de premier dateert het plan om een geschiedenis van het communautaire verhaal van België te schrijven. *'Sine ira et studio'*, zoals Tacitus dat wilde. Met empathie voor alle kampen. Niet trachten te achterhalen wie gelijk heeft, wel zoeken wat er aan de hand was. Uitvlooien hoe dat werkt, zo'n communautair conflict. Vooral trachten het te begrijpen en uit te leggen. In de hoop het te kunnen relativiseren, zonder het daarom te onderschatten of te misprijzen. Dat laatste komt helaas ook te vaak voor, als product van intellectuele gemakzucht.

In mijn eerste poging ben ik verdwaald geraakt. Om te begrijpen waar Vlamingen en Walen/Franstaligen vandaan kwamen, moest ik eerst nagaan hoe België is ontstaan. Daar is dan in 2005 een boek over 1830 uit gegroeid (*1830, De scheiding van Nederland, België en Luxemburg*, ook bij Lannoo) en in 2012 een synthese van de Belgische geschiedenis (*België, een geschiedenis zonder land*, bij De Bezige Bij).

Finaal is het er nu toch van gekomen: het verhaal van Vlamingen en Franstaligen in België, sinds 1830. Een poging om al die lectuur, al dat opzoekingswerk, en – zeker voor de jaren tussen 1990 en 2015 – al die ervaringen bijeen te brengen in een hopelijk boeiend en verhelderend verhaal. Een

poging om het te doorgronden, dieper te gaan in de analyse, het te situeren in het licht van de woelige en veel meer dramatische Europese geschiedenis.

Het accent ligt niet op het staatsrecht, wel op de politieke motieven en drijfveren van alle betrokken partijen, hoe die tot stand kwamen en evolueerden. Carrièreperspectieven van elke politicus spelen daarin een belangrijke rol. Dat hoeft geen misprijzen op te roepen: een democratie functioneert in principe – ook al is de realiteit stukken prozaïscher – vanuit het beginsel dat een politicus maar carrière kan maken des te meer hij of zij de wil van het volk vertaalt.

Ik heb vooral getracht te reconstrueren wat de mechanismen onder een communautair conflict zijn, vanuit de potentiële keuzes van het moment zelf, eerder dan vanuit wat finaal is verwezenlijkt. Dat betekent dat je op een bepaald moment zelfs het principe van de verworven Vlaamse ontvoogding in vraag moet stellen. Niet om die te ontkrachten, wel om te leren hoe een bepaalde weg werd gekozen en gevolgd.

Daarbij ben ik ook moeilijke vragen niet uit de weg gegaan. Die zijn altijd al talrijk geweest. Waarom zijn België, Vlaanderen (in de definitie van vandaag) en Wallonië ontstaan? Waarom heeft het Hof er na 1918 zo lang over gedaan om te begrijpen wat men in Vlaanderen echt wilde? Waarom is men in Leuven, waar altijd al een stevige kern van Franstaligen was, op een bepaald moment ‘Leuven-Vlaams’ en het hatelijke ‘Walen buiten’ beginnen te schreeuwen? Waarom moedigden de bisschoppen de Vlaamse beweging aan, maar pleegden ze verzet tegen de toepassing van haar eisen? Waarom is in Brussel het Vlamingen-hatende FDF kunnen ontstaan en explosief groeien? Waarom hebben zoveel Vlamingen gecollaboreerd in de Tweede Wereldoorlog?

In die zoektocht heb ik ook enkele vragen gesteld die tot op heden in de geschiedschrijving en de analyses van ons nationaliteitenconflict nauwelijks aan bod zijn gekomen. Een paar maar: hoe dicht is de Vlaamse beweging ooit gekomen bij de stap naar etnische zuivering? Hoe dicht kwam de Waalse beweging bij het aanvaarden van een burgeroorlog als mogelijk scenario? Waarom zijn de Franstaligen in dit land, zelfs die in Vlaanderen, zo lang zo obstinaat blijven weigeren Nederlands te leren? Waarom is de hoofdtoon van de Vlaamse beweging vrij snel conservatief en vaak zelfs reactionair geworden? Hoe is het mogelijk geweest dat alle eeuwenoude sporen van de Franse taal en cultuur in Vlaanderen in een tijdspanne van een halve eeuw zijn verdwenen?

Geschiedenis beschrijven is een oefening in tolerantie. Je tracht vooral niet te bewijzen dat alles onherroepelijk moest leiden naar wat vandaag is. Je beseft integendeel dat je andere samenlevingen beschrijft dan de huidige. Je probeert die vooral te begrijpen, niet in eerste instantie te (be)oordelen. Dan pas kan geschiedenis het effect herhalen dat je bij reizen ervaart: je leert voortdurend nieuwe dingen.

Er zit immers zoveel emotie en irrationaliteit in elk communautair verhaal, dat je vaak denkt: dit had toch heel anders aangepakt kunnen worden. Maar je kunt de geschiedenis niet herschrijven, laat staan terugdraaien. Beperk je tot een zorgzame poging van reconstructie van het menselijk falen, zeg maar, *la condition humaine*. En laat je niet afschrikken door het adagium dat de enige echte les die men uit de geschiedenis kan distilleren erin bestaat dat mensen nooit lessen uit de geschiedenis leren.

Dit is ten slotte ook een poging om het communautaire verhaal van België zo te schrijven dat Nederlanders – en hopelijk nog andere buitenlanders – er iets van beginnen te begrijpen. Ik heb immers minstens tien jaar lang gepoogd het uit te leggen aan Europese collega's. Die willen graag geboeid zijn door wat ze in België zien gebeuren, maar moeten vaak een hoge drempel over om te kunnen volgen.

Het verhaal van de communautaire tegenstellingen in dit land is een essentieel onderdeel van onze recente geschiedenis, en af en toe nog altijd een motor van de politieke actualiteit. Hopelijk kan dit werk ertoe bijdragen om het wat beter te kaderen, en dus ook beter te beheersen.

Laat me ondertussen, bij vrienden en familie, allen danken die weer vele maanden verdragen hebben dat ik nauwelijks naar hen omkeek.

Bolderberg, 10 februari 2025
rolf.falter@gmail.com

PRELUDE

1881

Waarin we inzoomen op een bijzonder en heel zeldzaam
moment van eendrachtig Belgisch- en Vlaams-nationalisme,
in 1881, in de straten van heel Brussel.

■

